Mihai Țipău

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA CEL MAI VECHI MANUSCRIS AL *CRONICII ROMÂNEȘTI* A LUI GHEORGHE BRANCOVICI

Cronica sloveanilor Illiricului este o scriere aparte în cadrul literaturii istorice românești din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea. Scopul alcătuirii, subiectul inedit, dimensiunile relativ reduse față cu alte texte istoriografice ale vremii, dar și raportul inegal dintre prezentarea diverselor perioade abordate au fost încă de la început subiecte de dezbatere pentru cercetătorii moderni.

Două texte juxtapuse *Cronicii* în mai multe manuscrise, dar fără vreo legătură directă cu aceasta, aduc un plus de necunoscute fără ca aparent să conducă la elucidarea problemelor ridicate de text. Cu toate aceste caracteristici cel puțin neobișnuite, textul a cunoscut o difuzare relativ largă în secolul al XVIII-lea și chiar în primele decenii ale secolului al XIX-lea, după cum o dovedesc cele zece manuscrise identificate de autorii ediției din 1987[1].

Chestiunea paternității textului, care rămâne anonim în toate manuscrisele cunoscute, nu a suscitat controverse, iar soluția propusă de Aron Densușianu și acceptată și de Nicolae Iorga, primii editori ai textului, rămâne și astăzi valabilă. *Cronica sloveanilor Illiricului* este scrisă de către Gheorghe Brancovici (Đorđe Branković), un învățat originar din Ineu, frate al mitropolitului Ardealului Sava Brancovici[2].

Gheorghe Brancovici își afirma descendența din familia despoților medievali sârbi omonimi, reușind să obțină recunoașterea acesteia și a titlului de „conte de Podgorica" printr-o serie de diplome emise de către Curtea imperială de la Viena[3].

Referirile din cronica în discuție la familia sârbă medievală dar și la istoria localității Ineu (Ienopole) sunt argumente puternice în favoarea identificării autorului cu Gheorghe Brancovici. Pentru a diferenția scrierea de o altă cronică, de dimensiuni mult mai mari, redactată de Brancovici în limba sârbă într-o etapă ulterioară a activității

---

[1] Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, ediție critică de Damaschin Mioc și Marieta Adam-Chiper, (*Cronicile medievale ale României* XI), București, 1987, p. 24–30.

[2] Despre Gheorghe Brancovici v. Jovan Radonić, *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*, Beograd, 1911 (cu ediții succesive în 1929, 1955); Miroslava Kostić, *Деспот Георгије II Бранковић (1645–1711). Уобличавање култ првог модерног патриотског херој код Срба*, Beograd, 2014 (cu accent pe imaginea lui Brancovici în secolele următoare); Teodora Popovici, „Branković Đorđe", în Daniel Cain, Andrei Timotin (coord.), *Enciclopedia autorilor străini care au scris despre spațiul carpato-dunărean, din Antichitate până în prezent*, Cluj-Napoca, 2026, p. 119–121 (cu o bogată bibliografie anterioară).

[3] Se pare că prima astfel de diplomă a fost emisă în anul 1683, fiind reconfirmată în 1688, 1691 și 1692. Textele acestor documente (redactate după toate probabilitățile de către Brancovici însuși) se păstrează într-o copie la Arhiva Voivodinei (Arhiv Vojvodine) din Novi Sad. Cota documentului este Ф. 398–16 v. https://arhivvojvodine.org.rs/f398-16. V. Mihai Țipău, „Jurnalul inedit al soliei la Viena din anul 1688, într-un manuscris românesc de la Academia din Atena", în Lia Brad Chisacof, Simona Nicolae, Cătălina Vătășescu (ed.), *Zamfirei Mihail. Omagiu*, Cluj-Napoca, p. 898–900.

LR, LXXV, nr. 2–3, p. 525–542, București, 2026

DOI: 10.59277/LR.2026.2-3.25

sale, textul discutat aici este cunoscut drept *Cronica românească*. Titlul, atribuit de cercetarea modernă, probabil din motive de facilitate a utilizării în raport cu cel mai lung și repetitiv dat de autor, poate fi considerat corect doar în măsura în care avem de a face cu o cronică „românească", deci „în limba română" a lui Brancovici raportată la scrierea „sârbească" a aceluiași autor. Altfel, lucrarea nu poate fi considerată o istorie „românească", deși evenimentele cu referire la spațiul geografic locuit de români ocupă o parte a textului[4]. Totuși, intenția autorului, declarată și nedeclarată, a fost de a scrie o istorie a „sloveanilor Illiricului", ori în termeni moderni, a sârbilor.

În anul 2020 am descoperit în colecțiile Bibliotecii Academiei din Atena un manuscris prezentând un interes multiplu atât din punct de vedere filologic, cât și istoric. Definit în catalogul on-line al bibliotecii grecești drept „manuscris de astrologie" și având „conținut nelingvistic", manuscrisul este un miscelaneu alcătuit din două părți distincte, una în limba română, databilă după grafie, conținut și însemnări cu puțin înainte de anul 1688, iar cealaltă în limba latină, cuprinzând un text încă neidentificat, cel mai probabil o istorie eclesiastică, copiată aproximativ în secolele XIV–XVI. Nu este clar când cele două părți, care nu au aparent vreo legătură, au fost reunite într-un singur codice[5].

Prima parte a manuscrisului miscelaneu, cea în limba română, s-a dovedit a cuprinde o serie de texte importante din punct de vedere istoric și filologic. Pagina de la începutul manuscrisului are titlul *Prescurtă astrologhiiască dovădire*, menționează numele autorului, „Ianoș Neubart" și faptul că informațiile oferite se referă la anul 1688, fără vreo referire la identitatea traducătorului. După informațiile din pagina de titlu originalul a putut fi identificat cu un calendar maghiar pentru anul 1688, tipărit la Lőtse (în grafia din calendar) / Lőcse (în grafia maghiară actuală, astăzi Levoča, în Slovacia) cel mai probabil în cursul anului 1687, sub titlul *Uj és ó Kalendarium*[6]. Calendarul a apărut în tipografia lui Samuel Brewer, tot în titlu menționându-se că este publicat pentru Ungaria și Transilvania.

Johann Neubarth s-a născut în 1636 la Holtzkirch, în Silezia (astăzi Kościelnik în Polonia)[7]. Era fiul lui Christoph Neubart[8] și provenea dintr-o familie de astrologi

[4] Pentru o analiză a datelor de istorie românească din cronică v. Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 22–23.

[5] Manuscrisul este disponibil în format pdf la adresa http://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/5072. Având în vedere faptul că manuscrisul nu are paginile numerotate, trimiterile din prezentul articol sunt la paginile din acest document pdf, iar acolo unde paginile au fost omise la digitalizare, la poziția față de paginile existente în documentul pdf.

[6] *Uj és ó kalendárium, melyet Christus születése után való bissextilis 1688. Eszt. irt Neubarth János. Es Magyar Országra, Erdélyre, é egyeb Tartományokra alkalmaztatta*, Lötsen, Brewer Samuel által, [1687]. Am respectat ortografia originală de pe pagina de titlu a cărții, la fel ca în toate citatele din vechile tipărituri maghiare din articolul de față, fiind făcute doar rare modificări ale accentelor.

[7] Klaus-Dieter Herbst, „Neubarth, Johann", *Biobibliographisches Handbuch der Kalendermacher von 1550 bis 1750*, https://www.presseforschung.uni-bremen.de/dokuwiki/doku.php?id=neubarth_johann, accesat la 01.09.2026.

[8] „Neubarth Christoph", in *Deutsche Biographie*, https://www.deutsche-biographie.de/pnd 102377448.html accesat la 01.09.2020.

care redacta astfel de calendare publicate încă din primele decenii ale secolului al XVII-lea. La rândul său, Johann a publicat calendare în spațiul german, mai întâi la Leipzig și apoi, continuând seria începută de Christoph, la Breslau. Johann Neubarth a murit în 1686 la Lauban (astăzi Lubań în Polonia), deci calendarul pentru anul 1688 nu este redactat personal de către acesta. Totuși, metoda sa astrologică se pare că s-a bucurat de un larg ecou în epocă, dacă se are în vedere faptul că în spațiul de limbă germană la începutul secolului al XIX-lea încă mai apăreau calendare care afirmau în titlu că o urmează.

Calendarele maghiare publicate sub numele lui János (Johann) Neubarth erau de asemenea o întreprindere comercială de succes, după cum o dovedește publicarea lor constantă, anuală, timp de mai multe decenii și chiar în mai multe limbi.

Aceste calendare cu previziuni astrologice atribuite lui János Neubarth erau atât de populare, încât cele tipărite la Lőcse de către Samuel Brewer erau preluate și publicate și de alte tipografii. Astfel, în Transilvania (calendarul menționa expres că se referea la Ungaria și Transilvania) se cunosc pentru această perioadă ediții în limba maghiară publicate la Cluj, Miercurea Ciuc și Debrecen. Care era raportul dintre aceste ediții și cele de la Lőcse din punctul de vedere al drepturilor de preluare și republicare a materialelor nu este imediat evident.

O ediție pentru anul 1687 publicată la Cluj de Mihály Németh se referă în pagina de titlu la ediția de la Lőcse. O alta, pentru anul 1686, publicată la Miercurea Ciuc, nu cuprinde o astfel de mențiune. Ambele însă atribuie textul lui János Neubarth. Astfel de calendare au fost publicate în ambele centre transilvănene și în alți ani. Nu sunt cunoscute până în prezent calendare publicate la Cluj sau Miercurea Ciuc pentru anul 1688, deși este de presupus că astfel de ediții au existat. Până la eventuala descoperire a unor astfel de tipărituri, ipoteza că calendarul publicat la Lőcse a stat la baza traducerii și adaptărilor din manuscrisul românesc discutat aici rămâne singura demonstrabilă. De menționat că pe lângă versiunea maghiară existau în epocă și variante în limbile germană și slovacă ale calendarelor lui Neubarth[9].

Calendarele erau lecturi facile, cu scop pe alocuri practic, cuprinzând, de exemplu, lista localităților în care se țineau târguri, pe luni și zile în întreg spațiul istoric al regatului Ungariei și în Transilvania. Previziunile astrologice se adresau, de asemenea, unei anumite categorii a publicului. Pe filele albe posesorii își puteau face însemnări personale, așa cum o dovedesc multe din exemplarele păstrate.

În acest context, trebuie menționat că aceste calendare, deși au fost foarte probabil tipărite în tiraje apreciabile, având costuri de producție, dar și prețuri de vânzare reduse în raport cu cărțile propriu-zise, constituie astăzi raritățibibliografice. Astfel, calendarul pentru anul 1688, discutat aici, a fost identificat într-un singur

[9] Rezső Havass, *Magyar földrajzi kőnyvtár. A Magyar birodalomról bármely nyelven, valamint magyar szerzőktől bármely földrajzi tárgyról eś bármely nyelven megjelent irodalmi művek kőnyvészete. Idevágó irodalomtőrténeti bevezetéssel*, Budapesta, 1893, p. 471. Despre calendarele slovace de la începutul secolului al XVIII-lea v. István Käfer, „Zsolnai szlovák kalendáriumok történet-szemlélete a Rákóczi-szabadságharc koráról”, *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972*, Budapest, 1975, p. 245–289.

exemplar, păstrat în Biblioteca Națională Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár) din Budapesta[10]. Un al doilea exemplar a fost semnalat în fondul Radvánszky de la Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár)[11]. Dimensiunile foarte reduse (formatul calendarelor era *in 16°*) și caracterul efemer al conținutului sunt tot atâția factori care au contribuit la păstrarea unui număr redus de exemplare din astfel de publicații.

Calendarul maghiar pentru anul 1688 publicat la Lőcse cuprinde, în mod excepțional, o variație importantă față de calendarele similare ale lui János Neubarth pentru anii anteriori, care nu este prezentă nici în cele publicate în anii următori. Această particularitate este reprezentată de adăugarea în structura obișnuită a calendarului a celor două texte menționate anterior reflectând realități otomane. Intenția editorilor calendarului de la Lőcse a fost, probabil, de a spori interesul publicației prin cele două texte. Caracterul acestora era de simple știri de actualitate, curiozități despre spațiul exotic, oriental, otoman și poate, nu în ultimul rând, texte de propagandă. Prin traducerea lui Brancovici și prin copiile succesive ale manuscrisului textele au pătruns și în istoriografia românească.

Traducerea în limba română din manuscrisul de la Academia din Atena urmează textul maghiar în ceea ce privește partea calendaristică propriu-zisă (expunerea pe zile a lunilor anului). Diferența esențială în această parte a textului este adaptarea calendarului catolic din originalul maghiar la un calendar adecvat unui public ortodox. Se menține totuși mare parte din conținutul astrologic al originalului. O eventuală ediție a textului va permite identificarea părților adăugate sau modificate de traducător.

Cel de-al doilea grupaj de texte conține „previziuni" astrologice detaliate cu privire la anumite domenii și anotimpuri. Și în acest caz, structura textului românesc o urmează îndeaproape pe cea a originalului maghiar. Totuși, și aici traducătorul își asumă o serie de „libertăți" în raport cu originalul, astfel că se poate vorbi nu despre o traducere, ci mai degrabă despre o adaptare, pe alocuri liberă, a acestuia. Și în acest caz, o ediție a textului va putea pune în evidență contribuția traducătorului. Două liste din calendarul maghiar cuprinzând corespondențe între semnele zodiacale și diferite țări și simboluri asociate diferitelor state urmează fidel originalul.

Importanța manuscrisului de la Atena din punctul de vedere al istoriografiei devine evidentă cu următoarele două texte preluate din calendarul publicat la Lőcse. Primul text este descrierea actelor de penitență decretate în mod oficial în

[10] Cota acestuia este RMK I. 1369a / Régi Nyomtatványok Tára. O versiune în format electronic a cărții este disponibilă la http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/45/38/dd/1/RMK_I_1369a.pdf. Având în vedere faptul că calendarul nu are paginile numerotate, citările din acesta se vor referi la documentul pdf menționat aici, care conține două pagini ale tipăriturii pe fiecare pagină, cu indicația *a* sau *b*, pentru paginile din stânga, respectiv dreapta.

[11] Cota acestuia este Magyar Nemzeti Levéltár, P 566, Radvánszky család, 37. cs. XLIII/a, v. Agnes Dukkon, „„„...pöröly és üllő között". A naptárkrónikák tudósításai a török- és Habsburg-ellenes küzdelmekről és a végvárak pusztulásáról a 17. század második felétől 1711-ig", în Mátyás Berecz, Tibor Rémiás (ed.), *Végvár társadalma a korszakváltás idején*, Eger, 2012 (*Studia Agriensia* 30), p. 106.

Imperiul Otoman în anul 1686, în urma înfrângerilor repetate în luptele cu alianță statelor creștine. Cel de-al doilea text este narațiunea despre execuția la Belgrad a marelui vizir Kara Mustafa Pașa din ordinul sultanului, în urma înfrângerii otomane de la Viena din anul 1683.

Cele două texte apar asociate cu *Cronica românească* a lui Brancovici în unele manuscrise, fapt care a generat o serie de dezbateri cu privire la raporturile acestora cu cronica. Ambele texte au fost publicate de Nicolae Iorga și erau cunoscute din mai multe manuscrise, toate datând din secolul al XVIII-lea[12].

Descoperirea originalului maghiar al celor două texte în calendarul pentru anul 1688 menționat anterior, precum și în manuscrisul atenian în aceeași poziție în raport cu textele din calendar vine să clarifice relația textelor cu cronica și sursa directă a acestora.

Cele două texte au fost, deci, traduse în limba română, cel mai probabil de către Gheorghe Brancovici, pornind de la versiunile lor maghiare din calendarul publicat la Lőcse. Scrierea despre ceremoniile de penitență ale turcilor a circulat în spațiul italian după cum o dovedește o broșură, care se pretindea tradusă „dell' idioma Turchesco nell' Italiano", tipărită în 1686 la Veneția și Bologna[13]. Acest text, apare și în publicații din spațiul de limbă germană fiind tradus și circulând în mai multe limbi, în trei etape succesive, la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea.

Afirmația din text că ar fi fost tradus din limba turco-osmană, în care sunt redate și unele pasaje din acesta, nu pare a se susține, potrivit cercetărilor recente. Este, în realitate, un text de propagandă, care cel mai probabil nu are la bază un original în limba turcă otomană[14].

Narațiunea despre Kara Mustafa Pașa a fost preluată în calendarul maghiar după o publicație similară poate din spațiul german sau italian.

Cel mai probabil ambele texte au avut caracterul unor „avissi" din Imperiul Otoman, știri sau relatări provenind din cercurile de diplomați, comercianți sau spioni. Astfel de corespondențe cuprinzând știri cu caracter senzațional erau preluate rapid în spațiul european, mai ales în perioade de conflict militar cu statul otoman. În acest context, nu trebuie neglijat nici scopul de propagandă al unor astfel de texte. Ele erau traduse adesea în diferite limbi și publicate în broșuri, calendare sau în presa vremii. Nu în ultimul rând astfel de broșuri, pe lângă rolul lor practic, informativ, erau adevărate succese comerciale pentru editori.

---

[12] V. Nicolae Iorga, „Cronica Sloveanilor Illiricului, Misii cei den sus și cei den jos Misii", *Revista istorică*, 3 (1917), 2–6, p. 114–115 și 115–117. Cf. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. 1, ed. Barbu Theodorescu, București, 1969, p. 100–101.

[13] *Distinto raguaglio delle vane supplicationi, e digiuni ordinate dal gran signore in tuto lo stato Ottomano*, Veneția – Bologna, 1686.

[14] Despre acest text v. Stepan Šamin, Christine Watson, „Вымышленный «Указ турецкого султана»: европейская традиция и русский перевод 1697 г.", *Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures*, 55 (2014), p. 169–190; Terrance Michael Patrick Duggan, „On the Procession of the Great Mahomet, Manufacturing Prejudice: Published Fabrications – Alleged Translations of Ottoman Decrees", *Cedrus* 10 (2022), p. 371-399.

O comparație a titlurilor celor două texte, în varianta maghiară și în traducerea românească este relevantă pentru relația dintre acestea.

Textul despre penitența turcilor:

Uj és ó kalendárium 1688, Lőcse, p. 36b (pdf).	Manuscris Academia din Atena, pagină după p. 35 (pdf) (= Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, București, 1987, p. 78.
Itten az kegyes olvassónak leirattatik ama' nagy Poenitentia tartás kit az Törökök 1686. Esztendőben meg-rendeltek és tartattak.	Aici iubitului cetitor să scrie cea mare pocaanie ce au rânduit și au ținut turcii întru 1686 de ani.

Textul despre Kara Mustafa Pașa:

Uj és ó kalendárium 1688, Lőcse, p. 40b (pdf).	Manuscris Academia din Atena, p. 37 (pdf) (= Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, București, 1987, p. 77.
Rövid descriptio, miképpen az nagy csillág Vezér Kara Musaffa az Török Császár ordinantiajábul 1683-dik Esztendőben die 15. Dec. Belgrádon meg-föjtatott.	Scurtă scrisoare cum veziriul cel mare Kara Mustafa dentru rânduiala înpăratului turcesc la anul 1683 dechem(brie) în 5 în Belgradul sârbesc s-au sugrumat

Următorul text din manuscrisul de la Academia din Atena este *Cronica sloveanilor Illiricului Misii cei den Sus, și cei den Jos Mysii* cunoscută în istoriografie drept *Cronica românească* a lui Gheorghe Brancovici[15].

După textul cronicii urmează câteva pagini rămase nescrise în manuscrisul inițial care au fost completate ulterior cu însemnările posesorului. Aceste texte, de o importanță deosebită, au fost analizate și publicate într-un studiu anterior[16]. Autorul însemnărilor a fost identificat pe baza informațiilor din text cu Iordache (Gheorghe), fratele domnitorului Șerban Cantacuzino, unul din conducătorii soliei trimise la Viena în 1688.

Textul însemnărilor reprezintă un adevărat jurnal de călătorie ce urmează itinerarul respectivei solii și este urmat de liste ale corespondenței trimise și primite din Țara Românească. În aceste liste apar cuvinte și scurte pasaje cifrate cu un cifru simplu de substituție similar celui folosit de cancelaria lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, definit de către Alexandru Mareș drept cifrul combinat II_b[17]. Însemnările lui Iordache Cantacuzino oferă, pe lângă importante informații despre

[15] În redarea titlurilor și textelor din *Cronica românească* a lui Brancovici am folosit manuscrisul descoperit la Atena, databil în anul 1687 și cel mai vechi cunoscut până acum. Când a fost cazul, am menționat și pagina corespunzătoare textelor respective din ediția 1987.

[16] Mihai Țipău, „Jurnalul inedit al soliei la Viena", p. 882–916.

[17] Pentru textul însemnărilor v. Mihai Țipău, „Jurnalul inedit al soliei la Viena", p. 909–914. V. și observațiile și completările la pasajele cifrate în Alexandru Mareș, „Trei note privind vechile cifruri diplomatice românești", *Limba română*, LXXIV (2025), 3–4, p. 139–141.

activitatea solilor trimiși la Viena, un *terminus ante quem* pentru datarea întregului manuscris inițial (partea în limba latină fiind un adaos ulterior la codicele atenian).

Tot importantă în contextul datării manuscrisului este și identificarea originalului maghiar al calendarului publicat la Lőcse sub numele lui János Neubarth. Calendarul, destinat folosirii pe parcursul anului 1688, a fost publicat în anul anterior. Nu se poate preciza până în acest moment cu exactitate cu cât timp înainte erau publicate astfel de calendare înainte de începutul noului an, dar un termen de câteva luni care să permită distribuția și comercializarea acestora poate fi presupus în mod rezonabil. Traducerea în limba română bazată pe calendarul maghiar poate fi plasată tot în a doua parte a anului 1687 sau, cel târziu, la începutul anului următor.

Revenind la *Cronica sloveanilor Illiricului* din manuscrisul atenian, textul acestuia este similar în cea mai mare parte cu cel stabilit în ediția critică din 1987. Nu lipsesc pasaje din textul stabilit de editorii din 1987 așa cum este cazul cu unele dintre manuscrisele târzii folosite în respectiva ediție. Lipsesc și interpolările extinse, cum sunt cele ale lui Eustatie Popovici, discutate și studiate recent[18]. Variantele diferite din text sunt relativ puține, cele mai multe apărând în aparatul critic al ediției ca prezente în cel puțin un manuscris. O evaluare definitivă ar putea fi făcută după colaționarea textului cu ediția, dar și cu sursele maghiare ale textului, identificate pentru prima oară în studiul de față.

Cea mai apropiată versiune de manuscrisul descoperit la Atena o prezintă cea mai veche copie cunoscută anterior. Este vorba despre actualul manuscris românesc 156 de la Biblioteca Academiei Române, copiat în anul 1727 de Radu Lupescul, logofețel de divan, notat cu sigla L în ediția critică realizată de Damaschin Mioc și Marieta Adam-Chiper. Acest manuscris este interesant și din alt punct de vedere. Chiar dacă nu o menționează explicit, dregătoria deținută de copist și referința explicită la domnitorul Nicolae Mavrocordat ar putea sugera o comandă oficială din partea acestuia din urmă. Același lucru pare a fi indicat și de frontispiciul cu stemele unite ale Țării Românești și Moldovei[19]. Este cunoscut interesul Mavrocordaților, atât al lui Nicolae, cât și al lui Constantin, pentru literatura istorică și în special pentru istoria Principatelor.

Istoria ulterioară a manuscrisului nu este mai puțin interesantă. Acesta a ajuns în posesia unui personaj definit drept „dascalul lui Ramadan", cel mai probabil Dimitrios Ramadanis, învățat care deținuse dregătorii în Țara Românească și Moldova și redactase în limba greacă o cronică de istorie otomană la porunca lui Constantin Mavrocordat[20]. De la el a fost achiziționat de către Ioan (cunoscut și drept Ianache

[18] Teodora Popovici, „O versiune interpolată a *Cronicii românești* a lui Gheorghe Brancovici într-un miscelaneu din 1770 (ms. rom. 1358 B.A.R.)", *Revista istorică*, XXXV, 2024, nr. 1–3, p. 71–85.

[19] Despre acest manuscris v. Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 25.

[20] Despre Dimitrios Ramadanis v. Mahi Paizi-Apostolopoulou, *Έλληνες λόγιοι του 18ου αιώνα. Αφανείς, άσημοι και διάσημοι σε διασταυρούμενες τροχιές. Βαρνάβας ο Κύπριος, Δημήτριος Ραμαδάνης, Καισάριος Δαπόντες, Νικόλαός Καρατζάς*, Atena, 2007, p. 55–83. Există și posibilitatea ca Ramadan din text să fie fratele lui Dimitrios, Gheorghios, și el cu dregătorii în Principate, dar fără preocupări literare cunoscute.

sau Enache) Kogălniceanu, la rândul său autor al unei cronici. Achiziția a avut loc în anul 1761 pe când Enache se afla la Constantinopol alături de Constantin Racoviță care fusese mazilit în 1757 din domnia Moldovei.

Copia lui Radu Lupescul marchează probabil „redescoperirea" *Cronicii sloveanilor Illiricului*, poate la inițiativă oficială, urmată de răspândirea ei prin numeroase copii manuscrise care au circulat în diferite arii geografice. Cronica a fost copiată fără partea calendaristică și astrologică, devenită inutilă după anul 1688. Unele manuscrise au anexat cele două texte privind realități otomane, traduse din calendarul maghiar, dar și două liste provenind din aceeași sursă. Aceste liste cuprindeau corespondența dintre țări și unele orașe mari cu semnele zodiacale și chiar „Tâlcuirea chipului peceților și seamnelor den prognostic" cu referință clară la partea calendaristică omisă în copiile târzii[21].

Unde va fi găsit logofețelul de divan textul *Cronicii sloveanilor* pe care l-a copiat în 1727? Manuscrisul din Atena poate oferi un posibil răspuns, indicând asocierea celei mai vechi variante cunoscute a textului cu familia Cantacuzino. Relațiile apropiate ale lui Gheorghe Brancovici pe durata șederii sale temporare în Țară Românească cu Cantacuzinii și mai ales cu stolnicul Constantin sunt cunoscute. Colaborarea cu eruditul stolnicul pare a fi fost și în sfera istoriografică, după cum rezultă și din *Istoria Țărâi Rumâneşti* unde Gheorghe Brancovici este menționat de autor[22]. Manuscrisul descoperit la Atena vine doar să confirme aceste strânse relații dintre învățatul din Ineu și influenta familie munteană.

Alături însă de colaborarea istoriografică, același manuscris ne oferă și un alt aspect al interacțiunii dintre Brancovici și Cantacuzini. Învățatului venit din Transilvania i se cerea să traducă și să adapteze și un text cu mult mai puține valențe culturale, aparținând literaturii „de consum" a vremii, care se pare că își găsea ecouri și în clasa educată din Țară Românească. Este vorba despre calendarul maghiar al lui Johann (János) Neubarth, pentru anul 1688.

Din perioada imediat următoare, a domniei lui Constantin Brâncoveanu, interesul pentru astfel de calendare este atestat prin *Foletul novel*, reprezentând traduceri, dedicate domnitorului, de calendare italiene cu previziuni astrologice. Identitatea autorului acestor traduceri, care semnează Ioan Romanul, a fost obiectul unor discuții îndelungate în literatura științifică.

Cea mai recentă ipoteză, formulată de Alexandru Mareș, îl identifică pe traducător cu stolnicul Constantin Cantacuzino[23]. Ipoteza este cu atât mai interesantă privită prin prisma faptului că traducerea calendarului maghiar pentru anul 1688 se plasează tot în cercul apropiat familiei Cantacuzinilor (manuscrisul discutat aici aparținând lui Iordache).

---

[21] Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 81.

[22] În *Istoria Țărâi Rumâneşti*, atribuită argumentat stolnicului Constantin Cantacuzino, cărturarul din Ineu este menționat astfel: „dumnealui Gheorghie Brancovici din Ardeal, om de cinste și cu cunoștință și și iubitoriu de a ști multe". V. *Cronicari munteni*, ed. Mihail Gregorian, vol. I, București, 1961, p. 73.

[23] Alexandru Mareș, „Paternitatea *Istoriei Țărâi Rumâneşti* atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Ultima ipoteză emisă și reexaminarea unei vechi relatări epistolare", *Limba română*, LXXV (2026), 1, p. 85–128.

După plecarea din Țara Românească a lui Brancovici, accesul elitelor muntene la traducerile calendarelor maghiare ale lui Neubarth, foarte populare în epocă, a fost oprit. Stolnicul Constantin, probabil la rugămintea domnitorului, a completat această lacună cu traduceri din calendare italiene, fără însă a ezita să își exprime în prefețele acestora adevărata părere despre o astfel de literatură facilă, cu mult sub nivelul preocupărilor sale cărturărești[24].

O copie a traducerii calendarului maghiar pentru anul 1688, reprezentată de manuscrisul atenian, a fost desigur în posesia lui Iordache Cantacuzino, care a avut-o cu el pe parcursul călătoriei la Viena[25]. Se poate presupune că au fost și alte copii cu același conținut pentru alți membri ai familiei Cantacuzinilor și îndeosebi pentru stolnicul Constantin, care ar fi putut fi direct interesat de partea istorică a textului. Fratele acestora, domnitorul Șerban, ar fi fost un alt destinatar logic al unui exemplar al calendarului.

Conexiunea *Cronicii românești* a lui Brancovici cu familia Cantacuzinilor era evidentă din prezența în text a descrierii călătoriei mamei domnitorului Șerban la Locurile Sfinte. Manuscrisul semnalat aici cuprinde și acest pasaj care nu este, deci, o interpolare ulterioară, ci o parte a variantei inițiale alcătuite de Brancovici, fiind un indiciu al comanditarului sau destinatarului scrierii istorice.

Oricum, o astfel de copie, provenind dintr-o bibliotecă a Cantacuzinilor, poate cea a stolnicului (de la Mărgineni sau din București) va fi stat la baza copiei făcute în 1727[26]. Ca un argument pentru validitatea acestei presupuneri pot fi menționate și alte cazuri de cărți „preluate" de Mavrocordați de la Cantacuzini după 1716.

Un exemplu pe care l-am semnalat într-un studiu anterior este un *Liturghier* greco-arab tipărit la Snagov în 1701 care a aparținut lui Constantin Cantacuzino, fiind donat apoi de către Nicolae Mavrocordat Mănăstirii Văcărești în 1723, pentru ca apoi să ajungă în Moldova, donat fiind de Grigorie al III-lea Ghica Mănăstirii Frumoasa și purtând însemnarea autografă a acestui domnitor din 1777[27]. În același context ar fi poate de menționat că și cărți de istorie care aparținuseră lui Gheorghe Brancovici rămân în Țara Românească, oferite stolnicului Constantin Cantacuzino, ca de exemplu *Annalium virtutis et fortunae Boiorum* de Andreas Brunner tipărită la München în 1629[28].

---

[24] Alexandru Mareș, „Paternitatea *Istoriei Țărâi Rumânești*", p. 101.

[25] Mihai Țipău, „Jurnalul inedit al soliei la Viena", p. 882–916.

[26] Despre biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino v. Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteca unui umanist român: Constantin Cantacuzino Stolnicul*, București, 1967; Mario Ruffini, *Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1973.

[27] Mihai Țipău, "Arabic Books Printed in Wallachia and Moldavia and their Phanariot Readers", în Radu Dipratu, Samuel Noble (ed.), *Arabic-Type Books Printed in Wallachia, Istanbul, and Beyond*, Berlin-Boston, 2024 (*Early Arabic Printing in the East*, 2), p. 182–184.

[28] Cartea se află la Biblioteca Academiei Române și are cota C. R. I 24587. Pentru alte cărți din biblioteca lui Gheorghe Brancovici, trecute apoi în cea a stolnicului, v. Corneliu Dima-Drăgan, „Cultural Relations between the Serbian Chronicler George Brankovich and the Stolnic Constantin Cantacuzino", *Revue des études sud-est européennes*, 2 (1964), 3–4, p. 553–560. V. de asemenea Alexandru Mareș, „Paternitatea *Istoriei Țărâi Rumânești* atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino", p. 105.

Este atestat astfel, încă o dată, schimbul de surse istorice între cei doi eruditi cu preocupări istoriografice. De asemenea, poate nu întâmplător, o copie târzie a *Cronicii sloveanilor* se păstrează într-un manuscris miscelaneu cuprinzând și *Istoria Țărâi Rumânești* a stolnicului Cantacuzino[29].

O dovadă că au existat mai multe copii ale traducerii calendarului ar putea fi faptul că în manuscrisul 231 (243) din Biblioteca Academiei Sârbe de Științe și Arte (fosta Academie Regală Sârbă de Științe) din Belgrad se află, potrivit lui Petre P. Panaitescu, texte autografe ale lui Brancovici cuprinzând „un calendar prognostic și cu lista târgurilor din Ardeal, în românește”[30]. Această descriere sumară este nu întâmplător similară cu textul din manuscrisul atenian și cel din calendarul maghiar pentru anul 1688. Potrivit descrierii lui Emil Turdeanu, manuscrisul cuprinde un pronostic perpetuu, pe luni, și textul intitulat „Tergurile slobode în Țara Ungurĭască de Sus și în ča de Jos, în Ardĭal, în Moldova și în Țara Muntenească”[31].

Manuscrisul de la Belgrad ar putea fi chiar o parte a textului autograf al lui Brancovici, transcris apoi pentru Iordache Cantacuzino de un copist profesionist. „Lista târgurilor din Ardeal” indică faptul că Brancovici a tradus inițial întregul calendar maghiar care cuprinde „Sokadalmak, felső és alsó Magyar Országban, és egész Erdélyben-is” („Târgurile din Ungaria de Sus de Jos și din întreaga Transilvanie”). Textul despre târguri a fost, la fel ca și alte texte adaptat de traducător (fiind adăugate târgurile din Țara Românească și Moldova), dar nu a fost apoi copiat în exemplarul deținut de către Iordache Cantacuzino, actualul manuscris de la Atena.

O privire mai atentă asupra manuscrisului de la Academia din Atena ne-a condus la o serie de constatări interesante[32]. Deși cartea este într-o stare de conservare bună, ordinea paginilor, în special în prima parte, cea „calendaristică”, a fost în mod evident modificată la un moment dat. În forma actuală, calendarul începe cu luna mai și continuă în ordinea corectă până în luna decembrie. La finalul acestei luni, un element decorativ indică faptul că textul calendarului se termina cu această lună. Nu există, deci, posibilitatea ca varianta românească a calendarului să fi început, după tradiția anului bizantin, cu luna septembrie. Urmează apoi, în ordine, lunile

[29] Ms. rom. 1267 de la Biblioteca Academiei Române, v. Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R., 1–1600*, I, București, 1978, p. 272, nr. 1267.

[30] Petre P. Panaitescu, „Istoria slavilor în românește în secolul al XVII-lea”, *Revista istorică română*, 10 (1940), p. 96. Manuscrisul 231 este descris succint în Ljubomir Stojanović, *Каталог рукописа и старих штампаних књига. Збирка Српске Краљевске Академије*, Belgrad, 1901, p. 226, nr. 231 (243). Despre manuscrisele cu lucrări atribuite lui Brancovici de la Belgrad, v. Emil Turdeanu, „L’œuvre inconnue de Georges Branković”, *Revue des études slaves*, 19 (1939), 1–2, p. 5–16; idem, „Georges Brancović et les Pays Roumains”, în Bogoljub Stanković (ed.), *III Международный Съезд Славистов (Белград, 18–25/IX 1939). Репринтное издание материалов несостоявшегося съезда*, Beograd, 2008, p. 435 (203) – 437 (205); Teodora Popovici, „Câteva trăsături lingvistice ale manuscrisului autograf al lucrărilor religioase atribuite lui Đorđe Branković (1690)”, *Limba română*, 75 (2026), 1, p. 33–47.

[31] Emil Turdeanu, „Din vechile schimburi culturale dintre români și jugoslavi”, *Cercetări literare*, 2 (1939), p. 203–204.

[32] Autorul mulțumește și pe această cale Dr. Ștefan Petrescu care i-a furnizat imagini digitale ale părților din manuscris care lipseau din copia digitală de pe site-ul Academiei din Atena.

ianuarie – martie, din calendar lipsind luna aprilie, foile respective fiind pierdute sau doar lipsind din copia digitală care ne-a fost accesibilă.

Actuala pagină de titlu a manuscrisului nu este o reproducere a celei a tipăriturii prototip. De fapt, ea este o traducere exactă a paginii din original care prefațează partea astrologică a calendarului. Poziția corectă a acesteia, potrivit originalului, ar fi fost după calendar și listele explicative, fiind așezată în poziția actuală la o legare ulterioară a manuscrisului, probabil pentru că oferea aparență unei pagini de titlu. Apare astfel posibilitatea ca varianta românească a calendarului și întregul manuscris să fi avut o altă pagină de titlu, astăzi pierdută, reproducând probabil pagina corespondență din originalul maghiar. Eventualele date suplimentare, cum ar fi numele traducătorului, s-ar fi putut afla pe această pagină de titlu.

Manuscrisul românesc are titluri sau subtitluri și unele inițiale în chinovar, culoarea roșie fiind folosită și la partea de calendar. Această caracteristică este comună cu tipăritura maghiară doar la pagina de titlu, în partea calendaristică și la pagina de debut a părții astrologice și la o parte a titlului primului capitol al acesteia. Celelalte titluri din tipărituri maghiară nu sunt marcate cu roșu ca în cele din traducerea românească.

Textele cu informații despre otomani sunt dispuse în manuscris unul în continuarea celuilalt cu titluri separate tot de culoare roșie. *Cronica sloveanilor,* la fel ca *Magyar Cronica* din calendarul pentru anul 1688 începe pe o pagină separată cu titlul cu majuscule la fel ca titlurile din restul ale manuscrisului.

Considerăm că manuscrisul păstrat astăzi la Academia din Atena a fost conceput în mod unitar, pornind de la structura calendarului maghiar al lui János Neubarth. El cuprinde partea de calendar și capitolele de previziuni astrologice traduse și adaptate din originalul maghiar, listele de simboluri animaliere și zodiacale și textele despre otomani traduse fidel din aceeași sursă și, la final, partea istorică, inspirată din același prototip, dar modificată esențial pentru a servi viziunii istoriografice a lui Brancovici.

Descoperirea calendarului maghiar vine să precizeze sursa de inspirație a autorului *Cronicii românești* care, pornind de la ideea *Magyar Cronica* din calendarele lui Neubarth, are ambiția de a oferi, în limba română, o cronică a „sloveanilor Illiricului", deci a sârbilor. În această scriere Brancovici introduce părți ale propriului proiect ideologic de natură personală, din care fac parte referirile mai mult sau mai puțin fanteziste la Ienopole (Ineu) și la rolul familiei Brancovici în diferite momente istorice. Sunt indicii clare care au ajutat mai târziu la identificarea fără echivoc a autorului care nu își asumase explicit paternitatea cronicii în niciunul dintre manuscrisele cunoscute.

Cronica sloveanilor își propune, la fel ca și *Magyar Cronica* din calendarele lui Neubarth și am adăuga, poate nu fără legătură, la fel ca și *Istoria Țărâi Rumânești* a stolnicului Constantin Cantacuzino, să pornească de la originea populației pe care o descrie. De remarcat că această origine a „sloveanilor" este trasată începând de la Iafet, în timp ce versiunea maghiară plasează originea ungurilor într-o epocă mult mai recentă, cea a hunilor.

Acest proiect istoriografic are probabil legătură cu cel de mai târziu, vasta lucrare intitulată *Cronicile slaveno-sârbe,* dar mai ales cu ambițiile politice ale

autorului. De remarcat că textul *Cronicii sloveanilor,* spre deosebire de cronica sârbească ulterioară, este redactat înainte de încercarea autorului de a participa activ la complexul joc politic, diplomatic și militar care îi implica pe sârbi în conflictul dintre Imperiul Habsburgic și cel Otoman. Nu vom intra în considerații mai detaliate cu privire la proiectele istoriografice (și nu numai) ale „contelui" Brancovici, acestea depășind cu mult cadrul studiului de față[33].

Copiștii manuscriselor mai târzii care cuprind *Cronica sloveanilor* au pornit inițial cel mai probabil de la un manuscris de tip calendar de tipul celui discutat aici, lăsând la o parte partea calendaristică, devenită inutilă după 1688. Cele două texte de istorie otomană au fost copiate și ele și reașezate, primul în textul cronicii, iar celălalt la finalul acesteia[34]. Manuscrisele târzii, conform descrierii editorilor din 1987, preiau din prototip și listele de simboluri, traduse după originalul maghiar dar al căror raport cu cronica nu a putut fi precizat până acum[35].

Comparând ordinea textelor din manuscrisul românesc de la Atena cu cea din calendarul maghiar, se poate constata lipsa amintitei liste de târguri din spațiul regatului istoric al Ungariei și din Transilvania, inutilă, desigur, pentru cititorul din Țară Românească[36]. În locul în care în manuscrisul românesc urmează *Cronica sloveanilor Illiricului*, după cele două texte referitoare la otomani, în originalul maghiar se află un text istoric intitulat *Magyar Cronica. A' Magyar Nemzetnek emlékezetes viseltt dolgairól* (*Cronica maghiară. Despre faptele memorabile făcute de neamul maghiar*). Cronica apare într-o formă similară cu cea din calendarul pentru anul 1688 și în cele pentru anii anteriori și cei următori, textul fiind amplificat anual cu evenimentele recente[37].

Faptul este de o importanță deosebită în contextul interpretării surselor și semnificației așa-numitei *Cronici românești* a lui Gheorghe Brancovici. Cronica maghiară, spre deosebire de cele două texte anterioare care sunt specifice doar calendarului pentru anul 1688, apare o lungă perioadă la finalul calendarelor publicate de János Neubarth.

Cronica maghiară prezintă istoria ungurilor începând cu epoca hunilor lui Attila și continuând cu însemnări cronologice, dispuse pe ani, până la data publicării calendarului. Cronica prezintă evenimente din istoria regatului medieval maghiar, cucerirea acestuia de către otomani și expansiunea monarhiei habsburgice.

---

[33] Despre ideologia „națională" în scrierile istorice ale lui Brancovici, v. Zrinka Blažević, *Srpski ilirizam prije ilirizma: nacionalno-identifikacijski modeli u historiografskim djelima grofa Đorđa Brankovića (1645–1711)*, „Književna Istorija", 44 (2012), 146, p. 23–39.

[34] Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 77–78 și 79–81.

[35] Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 81.

[36] Se pare totuși că și această listă a fost tradusă, așa cum rezultă din manuscrisul de la Belgrad menționat mai sus.

[37] V. un studiu despre informațiile istorice din calendarele maghiare ale vremii în Agnes Dukkon, „...pöröly és üllő között", p. 97–124. Este interesant de remarcat că în calendare similar în limba slovacă, titlul cronicii se referă tot la istoria Ungariei și a Transilvaniei: *Krónika nékolik Historij, které se staly w Vherské a Sedmihrádské Zemi* v. István Käfer, „Zsolnai szlovák kalendáriumok", p. 250.

Evenimente din spațiul istoriei universale cum sunt cucerirea Constantinopolului de către turci sau descoperiri tehnologice remarcabile ca cea a armelor de foc sau a tiparului sunt de asemenea inserate în cronică.

Prin acest text istoric, deși foarte succint, calendarul dobândea un plus de interes oferind în același timp o deschidere spre un potențial public interesat de istorie, pe lângă cel ce ar fi apreciat partea calendaristică și astrologică. Cele două categorii de public nu erau în mod necesar distincte, iar varietatea textelor asigura succesul comercial, menționat anterior, al acestui tip de publicații.

Identificarea surselor *Cronicii românești* a lui Brancovici a preocupat cercetarea istorică încă de la prima ei publicare. Unele dintre ele sunt menționate chiar de către autor în textul cronicii. Altele, cum ar fi utilizarea unor cronici sârbești, a fost de asemenea presupusă și demonstrată[38]. O cercetare exhaustivă a surselor folosite ar fi o contribuție utilă la înțelegerea mecanismelor producției istoriografice a lui Gheorghe Brancovici.

Raporturile dintre *Cronica sloveanilor Illiricului* și *Magyar Cronica* din calendarul pentru anul 1688 nu se opresc la ideea generală de prezentare cronologică a evenimentelor și de tendințe a de arhaizare a „originii" etnice. O serie de pasaje sunt preluate direct din cronica maghiară în timp ce alte evenimente, deși prezente în ambele cronici, sunt prezentate mai pe larg în textul românesc. Este clar că în aceste cazuri Brancovici a folosit alte surse.

Deosebirile dintre cronica maghiară din calendarul de la Lőcse și *Cronica sloveanilor Illiricului* se datorează și dimensiunilor celor două texte. În timp ce prima ocupă doar 18 pagini în format *in 16°*, cea de a doua are dimensiuni substanțial mai mari ocupând 46 de pagini din manuscrisul românesc din Atena. (Pentru comparație în ediția din 1987, cronica are 40 de pagini, împreună însă cu aparatul critic).

Caracterul celor două cronici este diferit și ca stil. Cronica maghiară este o înșiruire de scurte note cronologice, dispuse pe ani, în timp ce *Cronica sloveanilor* cuprinde pasaje narative mai extinse, dar omite lungi perioade de timp. Brancovici nu preia decât sporadic informații din cronica din calendar multe dintre evenimente fiind descrise mai amplu în cronică românească. În cronica sa Brancovici folosește în datele din cronică era bizantină, cu unele excepții, spre deosebire de cronica din calendarul de la Lőcse.

Pentru preluările din Magyar Cronica este ilustrativ pasajul despre inventarea armelor de foc:

Uj és ó kalendárium 1688, Lőcse, p. 47a (pdf).	Manuscris Academia din Atena, p. 65 (pdf) (= Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, București, 1987, p. 59
1380. Sibarius névű barát a' puska és aldgyú lövést tallálya[39].	6888. Călugărul anume Sibarie au aflat întâiu meșterșugul pușcilor și al tunurilor.

[38] Petre P. Panaitescu, „Istoria slavilor în românește", p. 98–100.

[39] În ortografia actuală: „Sibarius nevű barát a puska és ágyú lövését találja".

Gheorghe Brancovici a completat informațiile succinte din *Magyar Cronica* din calendarul pentru anul 1688 cu alte istorisiri mai extinse preluate din alte surse maghiare. Așa este cazul cu anecdota despre o glumă a regelui Matias Corvin, omisă de unul dintre copiști mai târzii[40]. Sursa acesteia este cronica lui István Székely publicată la Cracovia în anul 1559 sub titlul *Chronica ez vilagnac yeles dolgairol* (*Krónika ez világnak jeles dolgairól*, cu ortografia actuală).

István Székely, *Chronica*, Cracovia, 1559, p. 219^{v}–220^{r}.	Manuscris Academia din Atena, p. 75 (pdf) (= Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, București, 1987, p. 68-69.
Mathias kiralnac eg' trufaia.	Mateiaș craiu fiind om glumitor aici aduc aminte de o glumă a lui.
Mathias kiral' eg' v'do'be mene ki az vrakal az mezőre mulatni, es meg latuan eg' embert, hog' Budara mene, szagulda hozza czak ómaga, monda […]	Mătiiaș craiu într-o vreame au eșit cu domnii în câmp la primblare, și văzând pre un om că mearge la Buda s-au dus numai singur la dânsul, și i-au zis […]
Efele trufai sokac vadnac á Mathias kiralnac, kikröl en most töbet nem iroc.	Glume ca aceastia multe are Mătiiaș craiu, de pre care eu acum mai mult nu mai scriu.

Din aceeași cronică a lui István Székely, Brancovici traduce fidel și alte pasaje, cum este cel despre inventarea tiparului, plasată în 1452 și atribuită unui anume Faustie / Faustius din Mogoncia (Mainz). Este vorba desigur despre Johann Fust, asociatul și finanțatorul lui Johannes Gutenberg.

István Székely, *Chronica*, Cracovia, 1559, p. 210^{v}–211^{r}.	Manuscris Academia din Atena, p. 72 (pdf) (= Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, București, 1987, p. 66.
5414 / 1452 […]. Faustius neuu ember Nemet orszagba leg eloszort talala a koniu niomtatast Mogonciaba, mint nag bolczesignec talaloia.	6960. Om, anume Faustie, au aflat întâiu, cu mare înțelepciunea lui, tipografiia, în Moguntie, în Țara Nemțească.

Manuscrisul atenian oferă cea mai veche copie cunoscută a *Cronicii sloveanilor*, datând din 1687, cu peste patru decenii anterioară celei mai vechi copii cunoscute de editorii din 1987, cea realizată de Radu Lupescul, logofețel de divan în anul 1727. Mai mult, copia din 1687 este realizată în mediul familiei Cantacuzinilor, cunoscută pentru relațiile ei strânse cu autorul cronicii, Gheorghe Brancovici. A fost transcrisă de un copist profesionist și redă cel mai probabil mai fidel decât celelalte copii cunoscute până acum manuscrisul lui Brancovici. Această presupunere este validată și prin comparația celor două texte despre otomani cu originalul lor maghiar nou descoperit. Și în cazul acestora varianta din manuscrisul de la Atena este superioară celor mai multe dintre cele din manuscrisele cunoscute anterior.

[40] Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 24.

Cele două texte referitoare la otomani nu sunt parte a cronicii, așa cum apar în unele manuscrise târzii, ci sunt doar plasate înaintea acesteia. Interesul lor din punct de vedere istoric explică inițiativa unora dintre copiștii târzii de a le păstra, eventual într-o poziție schimbată, sau chiar de a le integra în textul cronicii urmând un principiu cronologic.

Din cronica maghiară, Brancovici preia pasajul final în care sunt descrise cele mai recente localități recuperate de armatele habsburgice de la otomani.

Cele două texte despre evenimente din Imperiul Otoman sunt traduse fidel după originalul maghiar din calendar și sunt poziționate în manuscrisul din Atena înaintea *Cronicii sloveanilor*. Așa cum am arătat și într-un studiu anterior, cele două texte, care au circulat în epocă în mai multe limbi, sunt traduse în limba română după versiunea maghiară din calendarul de la Lőcse[41].

Nu poate fi vreun dubiu că traducerea și adaptarea textelor din calendarul maghiar îi aparțin autorului *Cronicii sloveanilor Illiricului*, învățatul transilvănean Gheorghe Brancovici. Cunoștințele solide de limbă română și maghiară îl făceau persoana cea mai potrivită pentru acest demers. Prin traducere erau puse în circulație pentru un public românesc, chiar dacă restrâns, materialele astrologice din calendarele lui János (Johann) Neubarth, foarte populare în epocă în spațiul de limbă maghiară și nu numai. Prin *Cronica sloveanilor Illiricului* Brancovici găsea prilejul de a-și expune propria perspectivă cu privire la istoria sârbilor nu fără legătură cu ambițiile sale politice. Figurile de regi și principi din istoria medievală sârbă, „cnejia Ienopolei", faptele familiei Brancovici completează toate agenda elementelor de „propagandă" utilizate de autor. Toate acestea vor fi dezvoltate ulterior în *Hronike slavenosrpske* (*Cronicile slaveno-sârbe*) amplă lucrare istorică redactată de autor în limba sârbă în perioada șederii în Imperiul Habsburgic[42]. *Cronica românească*, de fapt un text de istorie universală cuprinzând și informații despre români, a devenit (ca și alte cronici universale în limba română) un text relativ răspândit și copiat atât în Țara Românească cât și în Moldova, Banat și Transilvania, cum considerăm, după „redescoperirea" sa, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Concluzionând, considerăm că se poate presupune în mod plauzibil că ideea de a alcătui *Cronica sloveanilor Illiricului* a fost bazată pe prezența în calendarele maghiare din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea a unei *Magyar Cronica*, cuprinzând în principal scurte însemnări cronologice cu privire la istoria Ungariei și a Transilvaniei. Aceste note erau completate anual cu evenimentele desfășurate recent.

Manuscrisul descoperit la Atena atestă că Gheorghe Brancovici a tradus și adaptat un astfel de calendar, și anume cel pentru anul 1688, publicat în anul anterior, singurul care cuprinde cele două texte de istorie otomană asociate în unele manuscrise cu *Cronica românească*. Poate fi astfel fixat, așa cum am arătat, un *terminus ante quem* pentru finalizarea redactării cronicii de către Brancovici[43]. Cronica a fost

[41] Mihai Țipău, „Jurnalul inedit al soliei la Viena", p. 895.

[42] Teodora Popovici, „Branković Đorđe", p. 119–121.

[43] Și autorii ediției critice din 1987 a *Cronicii românești*, Damaschin Mioc și Marieta Adam-Chiper plasau scrierea lucrării istorice între anii 1684 și 1687. Gheorghe Brancovici, *Cronica românească*, p. 19.

redactată pentru sau în relație cu familia Cantacuzinilor din Țara Românească, așa cum rezultă din informațiile oferite în text și din faptul că copia discutată aici s-a aflat în posesia lui Iordache Cantacuzino. Alte exemplare vor fi fost oferite stolnicului Constantin, cunoscut pentru relațiile sale în domeniul istoriografic cu Brancovici și, poate, domnitorului Șerban Cantacuzino. Acesta poate fi și motivul pentru care toate celelalte manuscrise cunoscute ale cronicii sunt cu cel puțin patru decenii mai noi decât cel de la Atena. „Izvodul", aflat probabil în una dintre bibliotecile Cantacuzinilor, a fost copiat de Radu Lupescul, logofețelul de divan, în anul 1727 în timpul domniei și poate la inițiativa lui Nicolae Mavrocordat, cunoscut și pentru interesul său pentru istoriografia românească din Principate.

Sursele *Cronicii sloveanilor Illiricului* nu au fost încă identificate în totalitate, rămânând un subiect pentru cercetări viitoare. La cele cunoscute până astăzi putem adăuga încă două, nesemnalate până acum, ambele în limba maghiară. Acestea sunt cronica din calendarul pentru anul 1688 publicat la Lőcse și *Cronica* publicată de István Székely la Cracovia în anul 1559. În timp ce cronica din calendar este utilizată doar sporadic, Brancovici preia din lucrarea lui Szekely pasaje mai lungi.

Manuscrisul descoperit la Academia din Atena oferă o nouă perspectivă pentru cercetarea *Cronicii sloveanilor Illiricului* de Gheorghe Brancovici atât prin datarea sa, cât și prin informațiile pe care le oferă cu privire la contextul istoric și literar în care a fost produs.

CONSIDERATIONS REGARDING THE OLDEST MANUSCRIPT OF ĐORĐE BRANKOVIĆ'S ROMANIAN CHRONICLE

(Abstract)

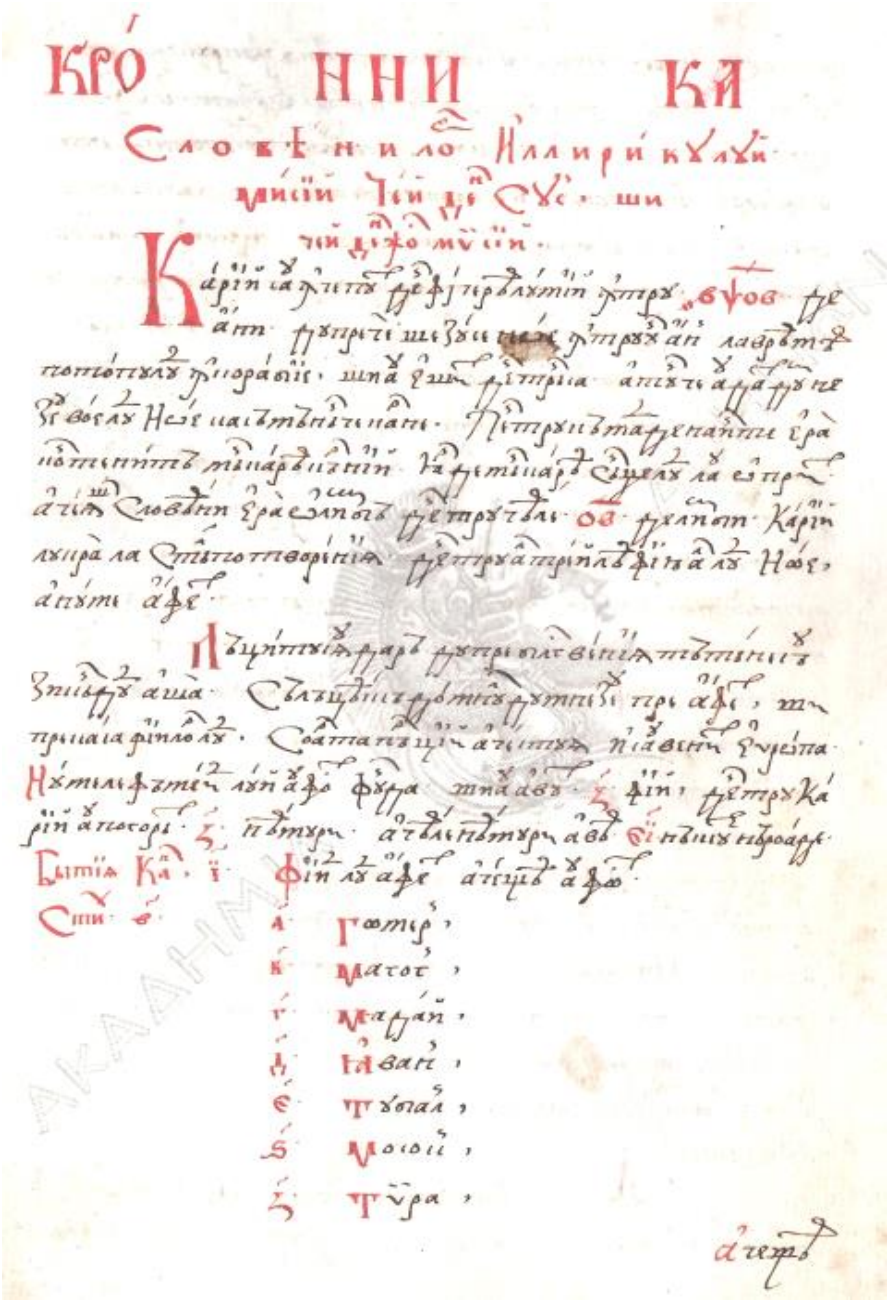
A manuscript in the library of the Academy of Athens contains a number of Romanian texts written in 1687 and 1688. Among these texts there is the earliest known copy of the *Chronicle of the Slovenians of Illyricum*, also known as the *Romanian Chronicle* by the Transylvanian scholar Đorđe Branković (Romanian Gheorghe Brancovici). The manuscript also contains a translation and adaptation of a Hungarian calendar for the year 1688 and it was copied for Iordache (Gheorghe) Cantacuzino, the brother of the ruling Prince of Wallachia Șerban Cantacuzino (1678–1688). Iordache also left a series of notes in the manuscript during his embassy to the Imperial Court in Vienna. The analysis of the Hungarian source for the first part of the Romanian manuscript and of the *Chronicle of the Slovenians of Illyricum* itself as well as of two other texts associated with it offers a new perspective on Branković's cultural activities.

Cuvinte-cheie: Gheorghe Brancovici, *Cronica sloveanilor Illyricului*, *Cronica românească*, calendare maghiare, Johann (János) Neubarth.

Keywords: Đorđe Branković, *Chronicle of the Slovenians of Illyricum*, *Romanian Chronicle*, Hungarian calendars, Johann (János) Neubarth.

Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13, București
dacoromanorum@yahoo.com

ANEXE

Prima pagină din „Cronica sloveanilor Illiricului Misii cei den sus și cei den jos Mysii” din manuscrisul de la Academia din Atena.

Uj és O
KALENDARIUM,
Mellyet Chriſtus ſzületéſe
után való Biſſextilis 1688. Eſzt. irt.
NEUBARTH JANOS
Es Magyar Orſzágra, Erdélyre, és egyéb
Tartományokra alkalmaztatta.
M. N. MUZEUM
KÖNYV-
TÁRA
LŐTSEN, BREWER SAMUEL által.

Calendarul pentru anul 1688 publicat de János Neubarth la Lőcse, în tipografia lui Samuel Brewer.